

բացի առաջին հարսից, որը նրա անձնափոխանորդն էր համարվում և հարսնութունն էր անում մինչև երկրորդ հարսին տուն բերելը: Չէր խոսում փոքր տեղերերի և տալերի հետ՝ կես տարուց մինչև չորս տարի: Երբ հարկ էր լինում խոսելու, դիմում էին միմիկային կամ փոքր տալի միջնորդութանը և կամ ցածր, բայց պարզ լսելի ձայնով իրենց ասելիքը ուղղում էին փոքր երեխաներին, որոնք երբեմն դեռ թոթովել անգամ չէին կարողանում: Բայց հարսները խոսում էին միմյանց հետ սկեսուրի կամ մեծ հարսի բացակայության ժամանակ, որովհետև բացի սկեսուրից մեծ հարսի առաջ էլ հարսնութունն էին անում¹¹³: Հարսնության միջոցին խոսողը բառերի մեծ մասը փոխարինում էր շարժումներով. այսպիսով շարժումների կինետիկ լեզուն պահպանվում էր և զանգեզուրցի կանանց մեջ շատ երկար ժամանակ իր ծավալուն վիճակով: Հարսնության սովորությունը տարածված էր նաև բոլոր այլ հայաբնակ գավառներում, ինչպես և կովկասյան լեռնաբնակ ժողովուրդների մեջ¹¹⁴:

Ավագության իրավունքը որոշ չափով ուժ էր պահպանում նաև ընտանիքի բաժանման միջոցին գույքի բաշխման կարգերի մեջ: Բաժանվելու պահանջն առաջ էր գալիս գերդաստանի անչափ աճելու և խոշորանալու դեպքերում, երբ բնակարանը արդեն չէր բավարարում և տնտեսությունը բարդանում էր, բաժանվում էին սովորաբար տան մեծի և ընդհանուր պապի վախճանվելուց հետո: Հնում եղբայրներից ոչ ոք իրավունք չէր ունենում հոր և մոր կենդանության օրով ընտանիքի կազմից առանձնանալ¹¹⁵: Բաժանվում էին և գերդաստանի առանձին ճյուղերի միջև ծագած անհամաձայնությունների հետևանքով, երբ տան ավագը չէր կարողանում լուեցնել բոլորին և իրեն ենթարկել: Պատահում էր, որ անշատվում էին նաև ընտանիքի այն անդամները, որոնք ունենում էին սեփական արդյունք. դրսում կատարած իրենց աշխատանքներից և այդ եկամուտը չէին կամենում դնել տան մեծի անհաշվապարտ տրամադրության տակ և բաժանել ընտանիքի այլ անդամների հետ: Բաժանումը տեղի էր ունենում հնում տանուտերի կամ նրա ներկայացուցչի և բոլոր դեպքերում մերձավոր բարեկամների մասնակցությամբ: Առանձնացվում էին նախ և առաջ հարսների օժիտները, որոնք նրանց առանձնակի սեփականությունն էին համարվում, ապա տան աղջկա բաժինը, որն ապագայում պիտի տրվեր նրան որպես օժիտ, նույնպես և մոր բաժինը: Սովորաբար առանձնացվում էր նաև ավագ եղբոր տալիք ավելորդ մասը, որը կոչվում էր մէժահաւրկ: Դա լինում էր ապրանքից՝ անասունից կամ հողից մի հավելյալ մաս իր ավագության համար: Մնացած ամբողջ գույքը՝ տնային սարքավորումը, գործիքները, անասունը և հողը բաժանվում էր հավասար ըստ եղբայրների թվի: Մեկ եղբայր էլ համարվում էր հայրը, եթե կենդանի էր: Երբ այդ հավասար բաժինները որոշվում էին, վերջնական բաշխումը լինում էր չօփավ՝ վիճակով: Չօփ հանելու համար կանչում էին մի երեխայի, երբեմն քահանային: Եթե եղբայրներից մեկն ու մեկը ազապ էր, առաջուց առանձնացնում էին ազապիւրջօնը, ազապության ավելորդ բաժինը, միջինը այն ծախքերի, ինչ որ արվել էր նրա ամուսնացած եղբայրների հարսանիքներին: Մայրը մեծ մասամբ¹¹⁶

¹¹³ Լալայեան Ե., Ձանգեզուր, էջ 95:

¹¹⁴ Վրացի գիտնական Ա. Գ. Կորխիձեն հատուկ զբաղվում է ձեռքի լեզվով, ներառյալ նաև հայկանանց ձեռքի լեզուն, տես նրա Ручна мова—harsnevar жінок б. Казахського пов. (РСР Вірменії), Мовознавство, № 2—3, էջ 7—38, 1936:

¹¹⁵ СМОМПК, вып. XIII, отд. I, էջ 83:

¹¹⁶ Ողջի: